

відображають нездатність пацієнта позбавитися попередніх відповідей, які переносяться у наступні відповіді, та, таким чином, збіднюють дискурс особистості, позбавляючи її доступу до нових тем та слів у ході розгортання дискурсу.

УДК 81'373.611

СТРУКТУРА ОРНІТОНІМІВ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Купрій Г. В.

Донецький національний технічний університет

1. Вступні зауваження.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики проблема вивчення лексики та словотворення характеризується підвищеною увагою вчених. Теорія словотворення як один із розділів теорії німецької мови розроблялась протягом десятиріч. Вивченню структурної побудови мови присвячені праці Я.Гримма, Г.Пауля, А.В.Десницької, В.Погорельської, А.А.Уфімцевої, К.А.Левковської, Г.Г.Івлевої, Т.Шіппан, В.Фляйшера, М.Д.Степанової, І.І.Чернишової, Й.Ербена, Х.Вельмана та багатьох інших класиків лінгвістики.

Дослідження орнітологічної лексики, тобто лексем на позначення птахів, представляє значний інтерес для лінгвістів. Розробкою цієї проблеми займалися багато вчених, а саме Е.П.Рукіна, М.М.Гинатулін, Л.Ф.Моїсеєва, Г.В.Фесенко, А.А.Бокатей, Л.В.Дробаха та інші. Досліджувалися національно-культурна специфіка назв птахів, номінативно-мотиваційний аспект та структурно-семантичні особливості найменувань птахів тощо. Разом із цим проблема структури орнітонімів у німецькій мові є малодослідженою і тому потребує ретельного вивчення.

Пропонована робота присвячена аналізу словотвірної структури лексем на позначення птахів у німецькій мові.

Об'єктом дослідження є найменування птахів (орнітоніми) у німецькій мові, а предметом – структура даних лексем.

Матеріалом дослідження є суцільна вибірка орнітонімів із тлумачних та перекладних словників німецької мови, а також із довідкової літератури з орнітології. Загальна кількість аналізованих орнітонімів у німецькій мові складає 1316 одиниць.

2. Мета і завдання дослідження.

Мета дослідження – проаналізувати структуру орнітонімів у сучасній німецькій мові.

Досягнення даної мети передбачає вирішення таких завдань: 1) виявити корпус іменників на позначення птахів у німецькій мові; 2) встановити структуру найменувань птахів; 3) визначити продуктивність структурних типів орнітонімів.

3. Структурні типи орнітонімів.

Проблема моделювання в словотворі розглядалась по-різному [5: 16-25; 7: 9-17; 8: 21; 9: 9-10; 10: 5-6]. В німецькій мові існують певні правила, за якими реалізуються словотворчі моделі [5: 78-81; 7: 77-214; 10: 7-29]. Морфологічні правила визначають послідовність морфем у словотворчій конструкції. Аналіз структури орнітонімів у німецькій мові дозволив виявити 5 структурних типів: 1) кореневі; 2) суфіксальні; 3) композити; 4) редуplikовані; 5) словосполучення (див. табл. 1):

Таблиця 1

Структурні типи орнітонімів у німецькій мові

	Структурні типи	Приклади	Кількість
1.	Композити	<i>Feldgans</i>	77,2 % (1015)
2.	Кореневі слова	<i>Adler</i>	10,1% (133)
3.	Словосполучення	<i>großer Sturmtaucher</i>	9,2% (121)
4.	Суфіксальні слова	<i>Gaukler</i>	3% (40)
5.	Редуplikовані слова	<i>Kuckuck</i>	0,5% (7)
	Разом:		100% (1316)

3.1. Орнітоніми зі структурою композитів.

Словоскладання виявилось найбільш продуктивним структурним типом серед орнітонімів німецької мови (77,2 %).

За визначенням композити є бінарними (двочленними) конструкціями [9: 9], але не слід вважати, що композити-орнітоніми складаються лише з двох компонентів. Існують орнітоніми, кожен компонент яких із свого боку може бути також композитом (*Blau/kehl//schnäpper*). У корпусі орнітонімів німецької мови виявлено переважно означальні композити, тобто такі, другий безпосередній складник (ядро, означуваний компонент) яких модифікується першим (означальним компонентом) (*Feldgans* → ‘Gans, die im Feld lebt’) [9: 112-116]. Отже, виявляється доцільним визначити моделі композитних орнітонімів німецької мови. Субстантивні композити-орнітоніми мають в якості другого безпосереднього компонента завжди іменник. У ролі першого означального компонента можуть виступати іменники (*Brillenpelikan*), прикметники (*Dickkopf*), дієслівна основа (*Lachtaube*) або числівники (*Dreifarbübül*). Існують композити-орнітоніми, що структурно складаються з двох, трьох, чотирьох і п’яти компонентів (див. табл. 2).

Таблиця 2

Структурні підтипи композитних орнітонімів у німецькій мові

№	Структурні підтипи композитів	Приклад	Кількість
1.	Двокомпонентні композити	<i>Edel/fasan, Feld/gans, Honig/fresser</i>	69,8% (708)
2.	Трикомпонентні композити	<i>Gelb/nase(n)/albatross, Wald/ohr/eule</i>	24,4% (248)
3.	Чотирикомпонентні композити	<i>Weiß/kopf/see/adler, Rot/brust-Mück(en)/fänger</i>	5,6% (57)
4.	П'ятикомпонентні композити	<i>Neu/guinea-Schiller/paradies/vogel, Grau/kopf-Kurz/schwanz/tyrann</i>	0,2% (2)
	Разом:		100% (1015 од.)

3.1.1. Структурні моделі двокомпонентних орнітонімів.

Двокомпонентні орнітоніми складаються з двох лексем. Означальний компонент у двокомпонентних найменуваннях виражається непохідним (*Aasvogel*) або похідним субстантивним компонентом (*Laufvogel*). За категорійною ознакою означальний компонент двокомпонентних орнітонімів може бути іменником (*Bergfink*), прикметником (*Buntspecht*) тощо. З огляду на сказане, серед двокомпонентних орнітонімів виділяються такі структурні моделі (див. табл. 3): а) N_1+N_2 (іменник₁ + іменник₂) (*Brillen/pelikan*), б) N_1+N_2,D (іменник₁ + відсубстантивний суфіксальний іменник₂) (*Diamant/täubchen*); в) $N_1/V,D+N_2$ (віддієслівний суфіксальний іменник₁ + іменник₂) (*Fischer-Tukan*); г) $N_1+N_2/V,D$ (*Bach/läufer*); д) $A+N$ (прикметник + іменник) (*Blau/meise*); е) $A+N,D$ (*Grau/köpfchen*); ж) $A+N/V,D$ (*Blau/würger*). Існують також орнітоніми, побудовані за моделлю $V+N$ (дієслівна основа + іменник), означальним компонентом яких виступає віддієслівний іменник (*Kletter/drossel*).

3.1.2. Структурні моделі трикомпонентних орнітонімів.

Виникає проблема визначення межі поєднання означального та означуваного компонентів трикомпонентних композитів-орнітонімів. Трикомпонентні композити-орнітоніми за структурою їх побудови можуть бути ліворуч (*Goldstirn/sittich*) та праворуч розгалуженими конструкціями (*Emu-Zaunkönig*) [9: 16-20].

Серед трикомпонентних композитів виділено моделі, в яких у ролі означуваного компонента виступає іменникова або дієслівна основи, а означальними компонентами виступають іменники, прикметники та числівники: а) N_1,N_2+N_3 (*Elfenbein/schnabel*); б) A,N_1+N_2 (*Grünzügel/papagei*); в) $N_1,N_2+N_3/V,D$ (*Halsband/schnäpper*); г) $V+N_1,N_2$ (*Lach/seeschwalbe*); д) Z,N_1+N_2 (числівник, іменник₁ + іменник₂) (*Dreizehen/specht*); е) N_1+A,N_2 (*Garten/rotschwanz*); ж) $A_1+A_2,N/V,D$ (*Grau-Edelsänger*).

3.1.3. Структурні моделі чотирикомпонентних орнітонімів.

У чотирикомпонентних композитів-орнітонімів окрім ліворуч (*Weißkehlspecht-Kletterer*) та праворуч (*Amerika-Goldregenpfeifer*) розгалужених існують рівномірні (*Graukopf-Waldsänger*) типи форм [9: 20-26].

Означуванням компонентом більшості чотирикомпонентних композитів-орнітонімів, подібно до трикомпонентних, виступає також непохідний або похідний віддієслівний іменник: а) A, N_1+N_2, N_3 (*Weißflügel/seeschwalbe*); б) $A, N_1+N_2, N_3/V, D$ (*Gelbstirn-Waldsänger*); в) N_1, N_2+N_3, N_4 (*Rosennacken-Laubenvogel*); г) $N_1, N_2+N_3, N_4/V, D$ (*Schnurrbart-Baumsegler*); д) Z, N_1+N_2, N_3 (*Dreifarb/glanzstar*); е) A, N_1+V, N_2 (*Schwarzkopf/spottdrossel*). Менш продуктивно чотирикомпонентні композити-орнітоніми утворюються за моделями: ж) N_1, N_2+V, N_3 (*Sichelschnabel-Spottdrossel*); з) A, N_1+A, N_2 (*Gelbbauch-Großsporn*); и) N_1, P, N_2+N_3 (*Prinzess-von-Wales-Sittich*).

3.1.4. Структурні моделі п'ятикомпонентних орнітонімів.

Поодинокими прикладами представлені 5-компонентні композити, утворені за моделями: а) A, N_1+N_2, N_3, N_4 (*Neuguinea-Schillerparadiesvogel*); б) A, N_1+A, N_2, N_3 (*Graukopf-Kurzschwanztyrann*).

Таблиця 3

Структурні моделі композитних орнітонімів у німецькій мові за складом їх компонентів

Тип композитів	Структурні моделі композитів	Приклади	Кількість
2-компонентні композити	а) N_1+N_2	<i>Aas/vogel</i>	61,5% (431)
	б) N_1+N_2, D	<i>Diamant/täubchen</i>	1,9% (14)
	в) $N_1/V, D+N_2$	<i>Fischer-Tukan</i>	0,46% (3)
	г) $N_1+N_2/V, D$	<i>Austern/fischer</i>	10,2% (70)
	д) $A+N$	<i>Blau/meise</i>	18% (127)
	е) $A+N, D$	<i>Blau/schwänzchen</i>	2,8% (20)
	ж) $A+N/V, D$	<i>Grau/fischer</i>	2,8% (20)
	з) $V+N$	<i>Lauf/vogel</i>	1,9% (13)
		Разом:	100% (708)
3-компонентні композити	а) N_1, N_2+N_3	<i>Elfenbein/schnabel</i>	41,5% (103)
	б) A, N_1+N_2	<i>Graukopf/specht</i>	40% (100)
	в) $N_1, N_2+N_3/V, D$	<i>Bogenschnabel-Kletterer</i>	10,5% (26)
	г) $V+N_1, N_2$	<i>Schrei/seeadler</i>	3% (8)
	д) Z, N_1+N_2	<i>Dreizehen/specht</i>	2,5% (6)
	е) N_1+A, N_2	<i>Elfen/blau/vogel</i>	2% (4)
	ж) $A_1+A_2, N/V, D$	<i>Grau-Edelsänger</i>	0,5% (1)
		Разом:	100% (248)
4-компонентні композити	а) A, N_1+N_2, N_3	<i>Kahlkopf-Bartvogel</i>	42% (24)
	б) $A, N_1+N_2, N_3/V, D$	<i>Gelbstirn-Waldsänger</i>	21% (12)
	в) N_1, N_2+N_3, N_4	<i>Zahnschnabel-Laubenvogel</i>	10,6% (6)
	г) $N_1, N_2+N_3, N_4/V, D$	<i>Ohrfleck/honigfresser</i>	10,5% (6)

	д) Z,N ₁ +N ₂ ,N ₃	<i>Dreifarb/glanzstar</i>	7% (4)
	е) A,N ₁ +V,N ₂	<i>Schwarzkopf/spottdrossel</i>	3,5% (2)
	ж) N ₁ ,N ₂ +V,N ₃	<i>Sichelschnabel-Spottdrossel</i>	1,8% (1)
	з) A,N ₁ +A,N ₂	<i>Gelbbauch-Großsporn</i>	1,8% (1)
	и) N ₁ ,P,N ₂ +N ₃	<i>Prinzess-von-Wales-Sittich</i>	1,8% (1)
		Разом:	100% (57)
5-компонентні композиції	а) A,N ₁ +N ₂ ,N ₃ ,N ₄	<i>Neuguinea-Schillerparadiesvogel</i>	50% (1)
	б) AN ₁ +A,N ₂ ,N ₃	<i>Graukopf-Kurzschwanztyrann</i>	50% (1)
		Разом:	100% (2)

Отже, структурний аналіз німецьких орнітонімів свідчить про те, що найчастіше означуваним компонентом виступає іменник (непохідний або похідний). Означальним компонентом композитів-орнітонімів є також іменник (див. табл. 3).

Слід додати, що існують орнітоніми, утворені за допомогою апелювативів (*Fregatt/vogel*) та онімів (*Atlantis/ralle*, *Galapagos/pinguin*).

3.2. Типи поєднання компонентів композитів.

Композиції німецької мови на позначення птахів класифікуються також за способом поєднання їх компонентів [5: 116-122]. Виявлено 79,6% орнітонімів без сполучних елементів та 20,4% орнітонімів зі сполучними елементами, так званими «пустими морфами», що уявляють собою різні за походженням структурні елементи слова, які не несуть певного значення [5: 94-95] (див.табл.4).

Таблиця 4

Типи поєднання компонентів композитів

	Тип поєднання	Приклад	Кількість
1.	Композиції без сполучних елементів	<i>Dickichtvogel</i> <i>Grünbartvogel</i>	79,6% (807)
2.	Композиції із сполучними елементами		20,4% (207)
	- (e)n	<i>Schlangenhalsvogel</i>	17,3% (176)
	- (e)s	<i>Königsadler</i>	2,6% (26)
	- e	<i>Gänsehahn, Weidehopf</i>	0,4% (4)
	- er	<i>Lämmergeier</i>	0,1% (1)
	Разом:		100% (1015)

Із таблиці 4 видно, що найчастіше компоненти композитів поєднуються між собою за допомогою елемента *-(e)n* (176 од.), друге місце посідають композиції із сполучним елементом *-(e)s* (26 од.). Найменша кількість орнітонімів має сполучні елементи *-e* (4 од.) та *-er*. Кількісний розподіл композитів за характером поєднання їхніх структурних компонентів подано в таблиці 5:

Таблиця 5

Кількісний розподіл композитів за характером поєднання їх компонентів

Типи композитів	Характер поєднання					Загальна кількість
	без сполучного елемента	-(e)n	-(e)s	-e	-er	
2-компонентні	557	124	23	4	1	708
3-компонентні	205	40	3	–	–	248
4-компонентні	45	12	–	–	–	57
5-компонентні	2	–	–	–	–	2
Разом	809	176	26	4	1	1015

3.3. Кореневі орнітоніми.

Кореневі орнітоніми є нерозкладними на морфеми та немотивованими лексемами. Даний структурний тип посідає друге місце за продуктивністю (див. табл. 1). Кореневі слова німецької мови мають, як правило, один (*Falk* ‘сокіл’), два (*Adler* ‘орел’, *Ente* ‘качка’) або три склади (*Kanari* ‘канарка’). Найпродуктивнішими є двоскладові кореневі слова (50,4%).

3.4. Орнітоніми із моделлю словосполучення.

Лексикалізовані словосполучення на позначення птахів дещо поступаються за своєю кількістю корневим словам і посідають третє місце (9,2%). Словосполучення складаються з двох слів, де перше слово є означенням і виражається, як правило, простими (*großer Sturmtaucher*) або складними прикметниками (*gelbschnäbliger Eistaucher*).

3.5. Суфіксальні орнітоніми.

За продуктивністю цей тип словотворення посідає серед орнітонімів німецької мови четверте місце (3%). М.Д.Степанова та В.Фляйшер поділяють словотворчі афікси на питомі німецькі та запозичені [5: 123-130]. Аналіз орнітонімів німецької мови дозволив виявити, що в більшості словотворчих моделей орнітонімів беруть участь питомі німецькі суфікси. Найпродуктивнішим суфіксом у творенні німецьких орнітонімів виявився суфікс *-er-* (16 од.). Твірною основою суфіксальних дериватів виступають зазвичай дієслова, наприклад: *Gaukler* ‘птах, що пурхає’ (←*gaukeln* ‘пурхати’), *Kleiber* ‘повзик’ (←*kleiben* ‘залежатися’). Іноді твірною основою виступає іменник, наприклад: *Löffler* ‘птах із лопатоподібним дзьобом’ (←*Löffel* ‘ложка, лопата’).

Менш активно у сфері німецьких орнітонімів використовується демінутивний суфікс *-chen-* (8 од.) (*Entchen* ‘качка’, *Täubchen* ‘голуб’) та суфікс *-ling-* (7 од.) (*Bläuling* ‘голуб’янка’, *Sperling* ‘горобець’).

Поодинокими прикладами представлені деривати з суфіксами *-e-* (2 од.) (*Stelze* ‘трясогузка’, *Trappe* ‘дрохва’), *-el-* (2 од.) (*Rötel* ‘червоноперка’, *Wachtel* ‘перепел’), *-elle-* (*Braunelle* ‘завирушка’), *-ine-* (*Bekassine* ‘бекас’).

Деякі орнітоніми утворені за допомогою іншомовних суфіксів латинського (*Organist*) та грецького походження (*Sekretär*) [5: 128-130; 8: 191-192].

3.6. Редупліковані орнітоніми.

Даний спосіб словотворення грає незначну роль у творенні німецьких орнітонімів (0,5% або 8 од.) [7: 214-216]. Німецькі орнітоніми утворюються шляхом подвоєння та римування: *Uhu* 'сова', *Kuckuck* 'зозуля', *Bülbül* 'соловей', *Dodo* 'дронт', *Motmot* 'мотмот', *Pitpit* 'дакніс' та ін.

4. Висновки.

4.1. Орнітологічна лексика в німецькій мові є одним із потужних шарів лексики, корпус якої складає 1316 одиниць.

4.2. Аналіз словотвірної структури орнітонімів німецької мови дозволив встановити способи словотворення даних іменників і виявити 5 структурних типів (див. табл. 1).

4.3. Продуктивність виявлених структурних типів неоднакова. Головним способом утворення орнітонімів у німецькій мові є словоскладання (77,2% або 708 од.). Найпродуктивнішим типом словоскладання виявилися двокомпонентні композити з іменником в якості означального компонента та без сполучного елемента (див. п. п. 3.1.1; табл. 5). Трикомпонентні композити також складають значну кількість лексичних одиниць, хоча значно поступаються за своєю кількістю двокомпонентним композитам (див. табл. 3). Менш продуктивними у сфері німецьких орнітонімів є чотирикомпонентні (5,6% та 57 од.) та п'ятикомпонентні композити (0,2%). Кореневі слова та словосполучення посідають за своєю продуктивністю відповідно друге і третє місце (10,1% та 9,2%). Найменш продуктивними є суфіксальні (3%) та редуковані орнітоніми (0,5%).

Подальшою перспективою дослідження орнітонімів є вивчення семантики даних лексичних одиниць та виявлення номінативно-мотиваційної бази орнітонімів німецької мови.

Література

1. Гинатулин М.М. К исследованию мотивации лексических единиц (на материале наименований птиц): автореф. дис. на соискание учёной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Общее языкознание»/ М.М. Гинатулин. – Алма-Ата, 1973. – 28 с.

2. Дробаха Л.В. Національно-культурна специфіка назв птахів в українській та німецькій мовах: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. филол. наук: спец. 10.02.17 «Порівняльно історичне і типологічне мовознавство»/ Л.В. Дробаха. – К., 2003. – 20 с.

3. Моисеева Л.Ф. Названия птиц в русском языке: автореф. дис. на соискание учёной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык»/ Л.Ф. Моисеева. – К., 1974. – 25 с.

4. Рукина Э.П. Структурно-семантические особенности наименований австралийской орнитофауны: автореф. дис. на соискание учёной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки»/ Э.П. Рукина. – К., 1976. – 35 с.

5. Степанова М.Д., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке. – М.: Высшая школа, 1984. – 264 с.

6. Уфимцева А.А. Опыт изучения лексики как системы/ А.А. Уфимцева. – М.: Изд-во Академии Наук СССР, 1968. – 288 с.
7. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. 2. Auflage/ W. Fleischer. – Leipzig, 1971. – 318 S.
8. Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. 2. Auflage. – Tübingen: VEB Max Niemeyer Verlag, 1995. – 383 S.
9. Ortner H., Wellmann H. u.a. Deutsche Wortbildung // Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. Vierter Hauptteil: Substantivkomposita. – Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1991. – Bd. LXXIX. – 867 S.
10. Paul H. Deutsche Grammatik, Band V, Wortbildungslehre. 3. Aufl. – VEB Halle (Saale): Max Niemeyer Verlag, 1957. – 143 S.
11. Schippan T. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1984. – 305 S.

Список умовних скорочень

- A – прикметник
- N – іменник
- V – дієслівна основа
- D – суфікс
- P – прийменник
- Z – числівник

Summary

The article deals with the analysis of German ornithological vocabulary structure. The author considers word-formation models of German ornithological composites. The productivity of German ornithological vocabulary structural types has been determined.